

KORNAI JÁNOS, A KOZMOPOLITA PATRIÓTA

JÁNOS KORNAI, A COSMOPOLITAN PATRIOT

Szalai Júlia

az MTA levelező tagja

Kornai János halálával nemcsak egy rendkívüli tudóst, hanem egyszerismind egy rendkívüli embert veszítettünk el. Tudományos teljesítményét az életút buktatói okán sokszor megkétszerezve elnyert, nagyszámú kitüntetése jelzi. Elég felsorolnunk a nemzetközi és hazai elismerések hosszú sorát: addigi munkásságáért 1983-ban megkapta a magyar Állami Díjat és a német Alexander von Humboldt-díjat; 1994-ben Széchenyi-díjjal tüntették ki; 1997-ben megkapta a francia Becsületrend tiszti fokozatát; 2001-ben a stockholmi Közgazdaságtudományi Egyetem, majd 2003-ban a várnai Közgazdasági Egyetem, 2013-ban a pozsonyi Páneurópai Főiskola díszdoktorává avatták; 2005-ben Prima Primissima Díjjal tüntették ki; 2007-ben a Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztje a csillaggal polgári tagozata kitüntetést kapta; 2007-ben Akadémiai Nívódíjjal, 2008-ban – 80. születésnapja alkalmából – a Magyar Közgazdasági Társaság Közgazdász Életműdíjával tüntették ki; 2009-ben megkapta a Húszéves a Köztársaság Díjat; 2010-ben a Magyar Köztársasági Érdemrend nagykeresztje polgári tagozata kitüntetést kapta életművéért, a gazdasági rendszerek elméletének és működésének kutatásában elért, világszerte elismert eredményeiért. 2018-ban 90. születésnapja alkalmából tiszteletére egész napos tudományos konferenciát rendezett a Budapesti Corvinus Egyetem. 2018-ban a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia címzetes tagjává választották. Számos külföldi egyetem avatta díszdoktorává. Munkái közel húsz nyelven – köztük japánul és kínaiul – jelentek meg.

A tudományos teljesítményt más oldalról jelzi a hazai és külföldi értelmiségieknek (és nemcsak közgazdászoknak) az a széles köre, amely Kornait tanítómeszterének tekinti – függetlenül attól, hogy az illetőnek volt-e szerencséje szoros értelemben vett tanítvánná válni a Corvinus Egyetemen vagy a Harvardon, vagy a világ számos országában tartott vendégprofesszori kurzusok valamelyikén. Kornaitól ugyanis nemcsak tényyszerű ismereteket és tudást lehetett szerezni, hanem mindenekelőtt a tudósi habitust meghatározó gondolkodási módszertant lehetett tanulni. A tanítványi kötődés alapja a Kornai egész életútját meghatározó és végigkísérő tudósi habitus volt, melynek lényegét utolsó kötete előszavában így foglalta össze: „Abban biztos vagyok, hogy a fejtegetések témái fonto-

sak. Gyötör azonban a bizonytalanság, mi a helyes válasz... Léteznek emberek, akik teljes határozottsággal felelnek a kor nagy kérdéseire. Válaszaik nekem is eszembe jutnak, de mindjárt az övéikkel ellentétesek is – és habozok. Őszinte kívánok lenni az olvasóhoz, és nem titkolom el bizonytalanságomat.” (*Töprengések*, 2021) A kétkedés, a töprengés hallatlan intellektuális nyitottsággal társult: Kornai szemében soha nem a titulus vagy a pozíció volt az igazság forrása, hanem a beszélgetőtárs nyitottsága és kíváncsisága adta a tájékozódás iránytűjét. Művei ebben az értelemben ifjúkorától kezdve dialogikusak, és alapjuk egyfajta párbeszéd a – sokszor közelebről meg sem nevezett – személyes környezettel, legyen az éppen egy doktorandusz növendék, a közgazdaságtan egy vagy más élő klasszikusa, vagy éppenséggel a reformközgazdászok adott köre. E dialogikus beállítódás teszi, hogy Kornai művei a demokratikus eszmecsere révén mélyen politikusak, miközben a szerző a szó köznapi értelmében jobbra elkerülte a direkt politizálást.

Politikai szerepet azért olykor vállalnia kellett. Nem mert erre bárki felszólította – a direkt felszólítások elől jobbra elhúzódott. Hanem azért, mert a politikai állásfoglalás időről időre megkerülhetetlenül következett a társadalmi és politikai jelenségek, folyamatok kihívásából, a válaszadás imperatívusza pedig Kornai mélyen etikus személyiségéből. Ebből a szempontból az életút két kitüntetett pontja az 1956-os forradalom és az 1989-es rendszerváltás volt. A politikai szerepvállalás mindkét alkalommal finom distinkción nyugodott: teljes és egyértelmű intellektuális elköteleződés a változás mellett, s éppoly egyértelmű távolságtartás mindennemű aktív politikai cselekvéstől. A választás szigorú erkölcsi alapja a jobbító szándék a racionalitás, a tudósi hivatás mozgósításával, amely ugyanakkor erőteljes tartózkodással párosul: fontos érték a hatni akarás, aminek erősen szublimált alanya a nyilvános diskurzus, nem pedig a csatlakozás valamely párthoz vagy más konkrét politikai aktorokhoz. A vékony határmezsgye szem előtt tartása embert próbáló feladat: 1956 után „revizionista” nézeteiért Kornai a Közgazdasági Intézetben betöltött állásának elvesztésével és sűrű rendőrségi kihallgatások három éven át tartó folyamatával fizetett; 1989-ben pedig az akkor már hatvanon felüli tudós szó szerint belebetegedett a munka feszültségébe és felelősségébe. Mindazonáltal, visszapillantva megállapítja: ha újra lepergethetné a múltbéli eseményeket, ugyanúgy járna el. 2005-ből, életrajzi könyve papírra vetésének évéből így emlékszik vissza 1989-re, az *Indulatos röpirat a gazdasági átmenet ügyében* című munkájára: „Jó érzés arra gondolnom, hogy a *Röpirat* megírásával jelen voltam ezeknél az eseményeknél. Akár helyes volt valamelyik javaslatom, akár hibás, akár megfogadták, akár nem – azt határozottan állíthatom, hogy számottevő hatása volt a közgondolkodásra. Valamennyi kérdés, amiről írtam, benne volt a levegőben Magyarországon... A *Röpirat* jelentőségét abban látom, hogy struktúrát vitt az alaktalan vitatkozásba.” (*A gondolat erejével*, 2005)

Kornai Jánost egész életén át érzelmileg elsősorban az izgatta, ami itt, Magyarországon, a hazájában történik. A nemzetközileg is kiemelkedő tudósnek ajánlhatták állást és állampolgárságot 1956 után vagy 1985-ben Amerikában, hívták a világ számos más országába, külföldi megbízatásait afféle kirándulásoknak tekintette – ezeknek mindenkor azzal a kikötéssel tett eleget, hogy rendszeresen visszatérhet Budapestre. Minden idegszálával ide volt bekötve, a természetes közeget számára a magyar kultúra, a magyar történelem és a magyar jelen jelentette. Intellektuális építkezésének legmélyebb tapasztalati rétege és forrása is a hazai közeg volt. Mint jelentős elméletalkotó, innen merítette a végiggondolásra és általánosításra méltó összefüggéseket, sőt, magukat a kérdésfeltevéseket is. Mindebben semmi provinciális nem volt. Kornai mindenkor nagyra becsülte a meghívó kollégákat és intézményeket, és fontosnak tartotta, hogy magyarul született munkái angol, német vagy éppen japán fordításban a nemzetközi nyilvánosság számára is hozzáférhetőek legyenek. De „otthon” mégiscsak itthon volt. Mélyen megélt lojalitás kötötte a családhoz, a barátokhoz és tágabban, az itt élők közösségéhez, a „nemzethez”. Patrióta mivoltára büszke volt. Soha nem akart emigrálni – 1956 után sem, és a rendszerváltás óta eltelt évtizedek e téren szabad levegőjében sem. Ahogy mondta, bármilyen jól írt és adott elő angolul, bármennyire sok időt töltött is angolszász közegben, mindvégig magyarul számolt és álmodott, arról nem is szólva, hogy a sok barát közül a legközelebbiek magyarok voltak, mert csak magyarokkal adatik a „félszavakból is értjük egymást” elementáris élménye.

Sosem gondolta magát tévedhetetlennek. De volt mire szerénynek lennie. Tisztaiban volt munkája értékével, azonban amit idővel korábbi munkáiból felülbírált, azt sem írta sohasem újra: új írást szentelt az önkritikának. Így ránk, az őt túlélőkre maradt, hogy műveit, gondolatait a maguk fejlődésében láthassuk. Az intellektuális hagyaték így nemcsak egy nagy hatású életmű, de egy emberi portré is. Nemcsak fogalmakat, ötleteket és szigorú logikával kifejtett nézeteket tartalmaz, hanem erkölcsi bátorságot és tartást is meríthetünk belőle.

Kornai János, nyugodjék békében!